

Akademisk frihet och akademiskt ansvar

När Ugur Sahin, immunolog i Mainz, Tyskland, i januari 2020 i *The Lancet* läste om de första fallen av SARS-CoV-2-infektionen i Wuhan, Kina, insåg han omedelbart att vi stod inför en överhängande pandemi. Bland dem som smittats av viruset var nämligen en del helt symtomfria, och inga reserestriktioner hade diskuterats. Sahin fann det sannolikt att viruset redan hade spridit sig över stora delar av världen och att mänskligheten befann sig i en prepandemisk fas. När viruset dessutom föreföll att vara mycket smittsamt och allmän immunitet mot viruset saknades, fanns alla ingredienser för en allvarlig pandemi. Ingen tid var att förlora om situationen skulle kunna åtgärdas.

Det var ingen tillfällighet att just Ugur Sahin insåg det hotfulla i situationen. Han och hans hustru immunologen Türeci Özlem, båda med föräldrar som invandrat från Turkiet, hade 2008 startat ett företag, BioNTech, i Mainz. Ett av de områden paret hade inriktat sig på var teknik för budbärar-RNA (mRNA), med hjälp av vilken de hade utvecklat individualiserad behandling, inklusive vacciner, mot cancer. De hade en fungerande och fulländad mRNA-teknik till sitt förfogande när pandemin stod för dörren. Då de dessutom hade ett öppet sinnelag förstod de omedelbart att tekniken skulle kunna användas för storskalig framställning av vaccin mot virus. De lade ner hela sin energi på detta, dag och natt. Paret har blivit jämfört med Marie och Pierre Curie.

Vägen hade ändå varit lång och krokig, för Sahin och Özlem började arbeta med mRNA-teknik redan på 1990-talet. Forskning i mRNA-teknik hade visserligen bedrivits i många laboratorier allt sedan 1960-talet, men tillämpningen inom humanmedicinen hade begränsat sig till försök med individualiserad cancerbehandling.

De första vaccinationerna mot SARS-CoV-2-infektion med vaccin framställt med mRNA-teknik utfördes i slutet av 2020. Därefter inleddes vaccinering i stor skala, också med vacciner framställda med traditionella metoder. Tack vare detta har pandemin kunnat hållas under kontroll och antalet svårt sjuka och avlidna begränsas.

Sahins och Özlems snilleblix väcker tankar om betydelsen av forskarens frihet och i en vidare bemärkelse av akademisk frihet. Deras snabba insikt om en ny tillämpning av en väl utprövad teknik visar än en gång att det förberedda sinnet gynnas av slumpen, eller den här gången snarare av omständigheterna. Förutsättningen är naturligtvis ett självständigt och nyskapande tänkande i en kreativ miljö.

Den akademiska friheten hör till de akademiska värden som bör vägleda verksamheten vid våra universitet och högskolor. Akademisk frihet tryggar forskarens rätt att fritt välja forskningsproblem och forskningsmetod samt rätten att fritt publicera sina forskningsresultat och yttra sig om kollegers forskning. Centralt för den akademiska friheten är att ingen politisk, ideologisk eller

ekonomisk påverkan får ske gällande forskningens metod, resultat eller publicering.

Begreppet akademisk frihet är ett i högsta grad relevant värde också inom utbildningen. Inom den medicinska undervisningen går akademisk utbildning hand i hand med yrkesutbildning, och de teman som ska behandlas måste noga övervägas i ett fullspäckt curriculum. En lärars akademiska frihet består i att läraren fritt kan välja sin pedagogiska metod och metod för kunskapsförmedling förutsatt att de vilar på vetenskaplig grund. Den akademiska friheten inbegriper naturligtvis också studenternas rätt att fritt söka kunskap.

Den akademiska friheten är kringskuren i många länder. Inte bara extrema rörelser utan också makthavare beskriver lögnen som lika giltiga som fakta. I många länder inskränks dessutom universitetens och högskolornas roll som en självständig och kritisk kraft i samhället. Situationen i Finland är bättre än på de flesta håll, men också i vårt land kan man skönja bristande respekt för fakta och sanningssökande. Extrema rörelser sprider klimatförnekelse, konspirationsteorier och desinformation. De förklenande tillmälen som makthavare för några år sedan riktade mot en kår av akademiskt verksamma personer öppnade skrämmande perspektiv. Innehavare av ledande poster på våra universitet och högskolor måste ständigt vara medvetna om värdet och nödvändigheten i att främja den akade-

miska friheten och vara på sin vakt när totalitära stater erbjuder samarbete som kan tänkas medföra ekonomiska fördelar. Exempel från historien visar hur vetenskapen tenderar att urarta i stater med auktoritärt styre.

Med akademisk frihet följer självfallet också akademiskt ansvar, som dels inbegriper en plikt att värna om de akademiska värdena, dels ett ansvar att inte missbruka den akademiska friheten. När den brittiska regeringens huvudrådgivare i vetenskapliga frågor, Sir David King, 2007 presenterade en "universell etisk kod för vetenskapsidkare" var det inte enbart för att visa allmänheten att den vetenskapliga utvecklingen bygger på etisk grund utan också för att öka allmänhetens förtroende för vetenskapen och dess integritet. Koden bygger på tre övergripande kategorier: strikthet eller omutlighet (rigour), respekt (respect) och ansvar (responsibility). Bland honnörsorden märks professionalitet, vetenskaplig noggrannhet, lagenlighet, samhällsansvar, ärlighet samt hänsyn till andra människor, till djuren och till miljön.

Liksom den fria pressen hör den akademiska friheten och det akademiska ansvaret till det demokratiska samhällssystemets grundpelare. Det är under sådana förhållanden innovativ vetenskaplig företagsamhet kan frodas, såsom idéer för framställning av nya vacciner mänskligheten till fromma.

Tom Pettersson